

Dzsotjänné Krajcsir Piroska

Ani végnapjai, avagy az írástudók árulása

A Bagratida-királyság székesfővárosa ma rommező, hajdani gazdagságából, épületeiből alig néhány százaléknyi töredék maradt. Ez azért szomorúan szembetűnő valóság, mert a legtöbb örmény település századokon, évezredekken át megmaradt, ha nem is eredeti formájában, hanem romokon épült újjá. A létfolytonosság volt az abszolút jellemzője az örmény városoknak, így város ma is *Jereván-Erebuni, Artasat, Arnavir, Dvin*, hogy csak a fővárosokat említsük.

Igaz, ezek a városok az Örmény Köztársaság területén vannak ma is. Ani romváros. Még csak nem is feltárt, nem védett, részleteiben sem helyreállított. A történelem tragikus fordulatai eredményezték a mai állapotot, azt, hogy ha a hajdani várossal akarok találkozni, akkor a Jereváni Történeti Múzeumot kell felkeresnem.

Ennek a csodálatos városnak a hanyatlása a keresztény Bizánc nagyhatalmi-inváziós törekvéseivel kezdődött. Bizánc a X-XI. században dominánsan Kelet felé terjeszkedett, s a Bagratidák székesfővárosának, mint stratégiai pontnak az elfoglalására több hadjáratot is indított. Bizánc számára Armenia soha nem jelentett szövetségest. Vallási különállása folytán a bizánci uralkodók az örmény királyságot riválisnak érzékelték. Mindez kevésbé lett volna tragikus, ha a középkorban az örmény hercegek, a *nakhararok* és a király hozzátartozói, a hatalom letéteményesei felméri a történelmi helyzet jelentőségét, és önös hatalmi törekvéseiket alárendelik a központi hatalomnak. Ám a feudalizmusra oly jellemző széthúzás, rivalizálás a Bagratidák uralkodása idején is folytatódott. Amikor *Hovhannesz-Szmbat* (1020-41) I. Gagik király örököse trónra lépett, testvére, Asot is magának akarta a koronát. Sikerült megegyezniük, de közben Bizánc is bejelentette igényét az örmény trónra. Hovhannesz-Szmbat - bár korábban testvérének ígérte az utódlást - most külön végrendeletet írt, melyben örököséül a bizánci császárt jelölte meg. A dokumentumot ajándékok kíséretében az a Bizánc-párti *Veszt-Szargisz* néven emlegetett *Szargisz Szjuneci* vitte Konstantinápolyba, aki valószínűleg az örmény egyházat is Bizáncnak szerette volna átjátszani, illetve Bizánc fennhatósága alá rendelni.

Veszt-Szargisz egyébként egyházi méltóság, tiszteletben álló közéleti személyiség, az örmény állami-ság megszűnte óta (428) katolikoszi pozíciója arra predesztinálná, hogy a nép bölcs vezetője legyen. De Veszt-Szargisz a saját önző céljait akarta megvalósítani, s csak a kellő pillanatra várt. Hovhannesz-Szmbat (1040) és Asot (1041) halála után látta elérkezettnek az időt a politikai cselekvésre: kirabolta a királyi kincstárat, s bezárkózott vele Ani fellegvárába. A nemesség ebben a kiélezett helyzetben végre egységes álláspontra jutott: Asot fiát, a tizenhat éves *Gagik* herceget koronázta meg (1042). A fellegvár elfoglalása után Veszt-Szargiszt börtönbe zárták.

Bizánc közben továbbra is katonai támadásokat intézett Ani ellen, szövetségest is talált a térségben, hiszen a közeli Dvin arab támaszpont, arab emírral az élen, s vannak még kisebb örmény hercegségek, akiket esetleg meg lehet nyerni a Bagratida-uralkodók ellenében. Miután az 1043-as Ani ellen indított katonai támadás nem járt sikerrel, Bizánc - mint már annyiszor - cselhez folyamodott. Gagik királyt - aki fiatal kora ellenére jó és okos reálpolitikus volt - Bizáncba kérte tárgyalásokra. Gagik hezitált: ha nem megy, nyíltan kihívja a sorsot és a bizánci támadást maga ellen, ha megy, ki tudja, hogy végzi, meg is ölhetik. Végül a város kulcsait átadta *Petrosz Getadardz* katolikosznak, aki megígérte, hogy - akár csak 1043-ban - megvédi Anit az idegen betolakodóktól. A király elindult Bizánc felé (1044). Gagik sejtései beigazolódtak: Bizáncban nem tárgyalópartnernek, hanem kezdettől fogolynak tekintik, kényszerítik, hogy mondjon le Aniról, az örmény királyságról, birtokairól. A fővárosba már nem térhetett vissza, tartózkodási helyéül a kisázsiai Pizu várát jelölték ki. Arról is gondoskodtak, hogy száműzetése ne tartson túl sokáig, 1073-ban megmérgezték az örmény uralkodót.

Bizánc remek pszichológiai érzéssel politizált. Az uralkodóját vesztett város lelkiileg is elbizonytalanodott, nincs morális ereje a szembeszálláshoz, nem úgy, mint két esztendővel azelőtt. Amikor 1045-ben a bizánci császár küldöttei - hátuk mögött a hadsereg - megjelentek, hogy a megadásra készített város kulcsait átvegyék, nem ütköztek igazi ellenállásba. A *sziparapet*, a fővezér, *Vahram Pahlavuni*, aki mindenben a király támasza volt, már idős, a hadsereg a király nélkül nem ütőképes. *Grigor Magisztrosz*, aki nemcsak egyetemi előadó, tudós és történetíró, hanem vérbeli herceg, született Pahlavuni és okos reálpol-

litikus volt, a királyt kísérte el Bizáncba. És ekkor jött Petrosz Getadardz katolikosz legnagyobb lépése: ebben a pszichológiai helyzetben meg tudta győzni a nakhararokat, hogy politikai előnyük származik abból, ha átadják a város kulcsait Bizáncnak; a védekezésnek, a győzelemnek amúgy is elhanyagolható az esélye.

Ani végnapjait akár szélesvásznú filmre lehetne rendezni. Fekete posztóval borítják a középületeket, gyászmisét rendeznek minden templomban, szól a siratóéneket, száll a tömjénfüst, fekete zászlók lengenek. Elsiratják a várost, magukat, s könnyes szemmel megnyitják a kapukat az ellenség előtt. A selyempárnán villog az aranyváros aranykulcsa, a bizánci sereg vezére gögösen lép a város küldöttsége elé.

Sajnos, az élet legtöbbször nem szélesvásznú film, az idő megy tovább, s a nagy kérdésre, hogyan tovább, Ani lakosságának is meg kellett adni a választ. A város élete - ha nem is azonos intenzitással - folytatódott a görög megszállás idején is. Idegen irányítás alatt, idegen érdekek szolgálatában. A bizánci császár saját embereit nevezte ki a jelentős pozíciókra, fő törekvése az volt, hogy megtörje az ország és az örmény területek gazdasági és katonai erejét. Ez sikerrel járt, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy a szeldzsuk betörés ellen Ani lakossága már nem tudott védekezni. Az 1064-es pusztulás csak következménye volt az 1045-ös önfeladásnak.

Téved, aki azt hiszi, hogy a szeldzsuk invázió után elnéptelenedett a város. Igaz, hogy a lakosok tömegesen menekültek az égő romok közül, de a közvetlen veszély múltán alig várták, mikor térhetnek vissza. Voltak, akik a Krím felé vették útjukat (a szájhagyomány szerint az erdélyi kolónia örmény ősei is), mások még hittek az élet újrakezdésének lehetőségében. A romos, egyre hanyatló város még a mongol inváziót (1239) is átvészelte, csak a XIV. századi nagy földrengés (1379) tette visszavonhatatlanul romvárossá. És még ezután is volt élet a romok között. *Torosz Toramanjan*, az örmény építészet jeles kutatója még a XIX. század végén is talált itt néhány családot. Ani székesegyházát egy 1890-ből származó fotó tanúsága szerint még használták, hiszen rajta az oltárfüggöny is látható. A lakosok valószínűleg az első nagy örménymészárlások idején (1895-96) menekültek el. Ha maradt még valaki a romos falak között, úgy a későbbi orosz-török háború, és az 1915-ös nagy örmény genocídium következtében végleg elmenekült. A korábban az eriváni guberniumhoz tartozó területet az 1921-es, Csicserin által aláírt békeszerződés Törökországnak játszotta át.

Ani köveit azóta nemcsak az idő örli-rombolja. A betelepült helyi lakosság - főleg kurdok, akiknek sem szellemi, sem érzelmi kapcsolatuk nincsen az örmény kultúrával - építkezéseikhez széthordják a szépen megmunkált köveket.

Ani most néhány kilométernyi rommező a török-örmény határ török oldalán. A török útikönyv mindössze annyit árul el, hogy a rommező épületei a X-XIII. században keletkeztek. Mi tudjuk, hogy a Bagratida királyság központja, az örmény középkori kultúra fellegrája volt ezen a helyen, hatalmas anyagi és szellemi gazdagság kincsestára volt ez a város.

A múzeumi makett megmutat valamit az egykori Ani igazi arcából: egy még romjaiban is fenséges várost tár elénk. A tárlók leletei Ani gazdag anyagi kultúrájának bizonyítékai. Hatalmas szőnyegek, mázas cserép- és fémedények, ékszerek, ruhák, kódexek, írópultok, faragott tölgyfaajtók alakjában maradt ránk az a kincs, amely egy ősi nép történelme, gazdag múltjának bizonyítéka, apáról fiúra szálló emlékezet.

(Megjelent az *Armenia* 2005. június-júliusi számában)

* * *

Örmény antológia

Az örmény irodalom 1600 éves múltra tekint vissza. Az örmény szerzők világirodalmi színvonalon alkotnak szebbnél szebb műveket, ezen művek nagy része mégis ismeretlen a magyar olvasó számára. A következő hetekben jelenik meg az *Örmény antológia*, mely az örmény költészet egyes korszakainak legszebb alkotásaiból válogat, Nareki Szt. Gergelytől napjaink költészetéig. A könyv érdekessége, hogy első alkalommal jelenik meg ilyen átfogó gyűjtemény Magyarországon. A kötet a verseket örményül és magyarul is tartalmazza, így lehetőséget ad az eredetiben történő olvasásra is. A műfordítások elkészítése során nagy hangsúlyt kapott a szöveghűség és a formai hűség, így a szavak is könnyen beazonosíthatók. 2006. július 20-ától keresse a könyvesboltokban!

* * *